

Úkoly k vypracování:

- 1) Přečtěte si povídku Jana Drdy Vyšší princip (viz níže).
- 2) Zhlédněte snímek Jiřího Krejčíka Vyšší princip (r. 1960) (viz odkaz níže).
- 3) Zodpovězte červeně otázky v textu a zašlete je do termínu 30. 4. 2026 mailem na adresu pedagoga pavla.bergmannova@fpf.slu.cz (formát doc., PDF verze nebudou akceptovány).

Jan Drda: VYŠŠÍ PRINCIP (ze sbírky Němá barikáda)

V neohrabaných, špatně žehlených šatech venkovského střihu, obličej zdolíčkovatělý obrovskými jizvami po černých neštovicích, s aktovkou věčně zatěžklou klasiky, z nichž citovával dlouhé odstavce, opojen krásou textu a zapomínaje na svůj krákoravý hlas, byl pro své septimány figurkou krajně komickou. A třebaže pro svůj zevnějšek sváděl k přezdívkám tak mnohým a trefným, i na této škole jej pokřtili tak, jako na všech předešlých, jimiž za dvacet let své učitelské činnosti prošel.

„Vyšší princip“, říkali mu hned třetího dne, jakmile prožili pár čtvrthodinek jeho nadšených výkladů v hodinách latiny a řečtiny, a tento přídomek za krátký čas docela překryl jeho občanské jméno.

„Vyšší princip... ehm... mravnosti, jež si musíte osvojit, studenti, vám prostě nedovolí počínání tak směšně podle, jako jest opisování od sousedů,“ pravil toho dne nad modrofialovými sešity latinských komposic. Tak soustředěně promýšlel v posledních dnech jednotlivé věty úkolu, jímž chtěl v této septimě uzavřít celoroční práci, že ostatní svět, třeba pln strašných událostí, míjel bez povšimnutí jeho sluch i jeho ducha. Leč právě když zvedal kostnatý, inkoustem věčně potřísněný ukazovák, se starodávnou důstojností ohlašuje, že bude diktovati první větu, enuntiationem primam, ozvalo se nervosní zaklepání, a úzkou škvírou dveří chvatně přivíraných vešel ředitel ústavu. Dusil se nějakým strašným přetlakem, zhroutil se zády na dveře, jako když přemáhá mrtvičnatý záchvat, a mdlým mávnutím ruky naznačil žákům, aby zůstali sedět.

„Ó, Spartáné, já spěchám od Thermopyl!“ zašeptal septimán Ryšánek svému sousedu Moučkovi, snaže se vtípem potlačit vnitřní vzrušení, které ho v tu chvíli rozrazilo. Ale Moučka, bledý, znervosnělý náhlou předtuchou, docela přeslechl kamarádovu průpovídku. Bezúčelně namočil pero, a stejně nesmyslně je položil nad horní okraj sešitu. Násadka se začala kutálet po čisté stránce, třísnic ji při každé obrátce mokvavou černou stopou.

„Havelka... Moučka... Ryšánek... pojďte se mnou,“ ozval se ředitelův hlas, vysílený rozrušením. Kolega Vyšší princip, jehož zdvižený prst, připravený k diktandu, ustrnul při tomto překvapení v nepřírozené poloze, se důrazně ohradil:

„Pane řediteli, chystáme se právě k latinské komposici... a tu z vyššího principu... nepřítomnost právě těchto žáků...“

Tři septimáni zmateně vstali, chrastíce učením. Rozhlíželi se po kamarádech, jako by hledali znamení svého příštího osudu, a všem stejně tanula na mysli ostrá vzpomínka na včerejší pošetilou debatu na plovárně.

Ryšánek, neúnavný hovorka třídy, utrousil tichou poznámku:

„Tak zas jedna kóna v suchu!“

Řediteli bylo nesnesitelné prodlévat dál ve třídě. Rychle vyšel na chodbu. Ale kolega Vyšší princip, rozrušen představou, že právě tři z velmi dobrých žáků, na jejichž latinské formulace byl s dětskou žízňivostí zvědav, budou nepřítomni, se rozběhl za ním, zjitřeně gestikuluje.

V této vteřině pohlédli septimáni Havelka, Moučka a Ryšánek, přistupující už ke dveřím, svému osudu naplno do tváře. Průhledem dveří bylo vidět, jak proti velkému světlému oknu chodby stojí tři muži v kožených šedozelených kabátech. Moučka se ohlédl do třídy, celou ji objal úpěnlivými očima, jako by nepřipraven prosilo náповěd na strašnou otázku. Na čele mu vyrazily zřetelné krupičky potu. Franta Havelka, jenž sedával v první lavici, se ještě jednou rozběhl k svému místu, vyděšeným, zrovna nepřičetným pohybem zašoupl víčko kalamáře, a zas se vrátil k Ryšánkovi, který už sahal na kliku. Bez ohlédnutí. Bez rozloučení.

Když za nimi zaklaply dveře, všem zbývajícím septimánům přejel po zádech mrazivý dráp hrůzy. Neboť byl červen 1942. Kolega Vyšší princip se vrátil do třídy za pět minut. Nohy se pod ním chvěly, že sotva došel ke katedře. Zhroutil se na židli, sevřel své obrovské vypouklé čelo kostnatými prsty, a dočista přejinačeným, dětsky naříkavým hlasem tiše bědoval: „Neslýchané... Neslýchané!“

Pak se přece jenom vzmužil, a pohlédnuv do očí své třídy, zkamenělé zlou předtuchou, chraptavě kotal:

„Vaši... vaši... spolužáci... byli zatčeni... Jaké... absurdní... nedorozumění... moji... moji žáci...“

O sedmé večer pouliční rozhlas, jenž rozkřikoval jména těch, kdo byli toho dne zastřeleni pro schvalování atentátu, vyslovil hroznou jistotu: František Havelka, Karel Moučka, Vlastimil Ryšánek.

Mlčky, neschopni pronést jediné slovo, sešli se profesori už po sedmé ranní ve sborovně. Červnové slunce padalo na desku konferenčního stolu. Rozptýlený prach zlátl v jeho proudech. Dvacet lidí, docela vykořeněných hrůzou, se v něm potácelo jak v nejstrašnější tmě. Příchod každého dalšího násobil jejich bezmocnost. Češtinář Kaltner, černovlasý chlapík chmurného vzezření, jenž psával vlastenecké rýmováčky k osmadvacátým říjnum, přecházel mezi okny, přerušuje svým tělem ten sluneční proud. Najednou popadl židli, zády obrácen k oknům, rukama sevřel její lenoch, hledaje oporu pro myšlenku, která při tom přecházení uzrála pod nízkým čelem, a napůl podoben preludu, nezřetelný pro zátopu ranního slunce, která ho oblévala a do níž nebylo možno pro oslnění pohlédět, začal hystericky křičet:

„To máte z té vaší masarykovštiny! Postřílejí nás všechny! Tak jako v Táboři!“

Ředitel ústavu slabě zaúpěl, přemáhaje srdeční záchvat. Ostatní byli tiši. I dech se v nich zastavil, jako by už bylo po ortelu. Jenom profesor dějepisu, kulatohubý tichošlápek, nabral odvalu k řeči. Vytáhl z aktovky čtvermo přeložený arch papíru, rozložil jej na stolní desku, a hlasem, jehož navyklou sladkost nemohl setřít ani strach, prohlásil:

„Páni kolegové, považuji za nezbytné, abychom neprodleně poslali projev upřímné loyality panu státnímu tajemníku a panu ministru Moravcovi. Dovolil jsem si jej nastylisovat...“

Do strašného ticha četl dvacet řádek, plných podlosti a devotnosti. Pak rozšrouboval plnicí pero, posunul papír před nejstaršího člena sboru a úslužným gestem ho vybědl k podpisu. Profesor náboženství, sedmdesátiletý stařec, jenž bůhví kolik roků přesluhoval, vzal papír do roztřesených prstů a důkladně přeslabikoval text, odděluje slabiku od slabiky. Když byl hotov, upustil papír na stůl.

„Jsem starý muž. Na sklonku života už nebudu lhát...“

I bylo rozhodnuto, že náhradou za tento akt je třeba pronést k žákům postižené septimy projev, jenž odsoudí zvrhlost činu jejich kamarádů, a jenž bude patřičně zaprotokolován v třídní knize.

„Ale kdo to má prokristapána udělat?“

Češtinář i dějepisec řekli jedněmi ústy:

„Samozřejmě profesor třídní!“

Oddechli si všichni, které to břímě minulo. Vyšší princip mlčky, soustředěně pozoroval klouby svých sepytých rukou. Třídním septimy byl on.

Jako kdyby bylo prázdno za těmi dveřmi s číslicí VII.

Kde je to nepřestávající hučení včelího roje, jemuž byly ještě včera česnem? Kolega Vyšší princip otevírá dveře své třídy. Ale ti, kteří mu ze školních lavic vstávají vstříc, jsou docela jiní než včera. Jen po obrysech je matně rozlišuje, jen po navyklém zasedacím pořádku, který nosí v hlavě. Neboť té noci každý z nich přešel přes řeku Acheron, doprovázeje ty tři, jejichž místa jsou prázdná.

Posadili se jako stroje, když on dosedl za katedru. Ne třída. Už ne společenství. Každý z nich sám, oddělen vlastní skořápkou strachu. Či nenávistí?

„Žáci,“ řekl jim, ale hlas se mu zadrhl už na prvním slově. Nemohl ani vydechnout. Vstal, aby si uvolnil hrudník. V ubohém zmačkaném sáčku starého mládence, s kalhotami vyboulenými na kolenou, ošklivec zdobaný neštovicemi se postavil na samý kraj stupínku.

„Žáci,“ vykoktal po druhé, škrtě se v límečku, „profesorský sbor mne pověřil abych... ehm... včerejší... smutnou událost... uvedl... na pravou míru... S hlediska... vyššího principu mravního...“

V tu vteřinu se k němu zvedlo dvacet párů očí. Jako by ta stará, častým užíváním znevážená fráze najednou nabyla nově, strašné chuti a tvaru. Jako by byla nepřátelstvím, které pokládá mezi ně a sebe. Anebo... S největším úsilím popadl dech. A potom naráz, s chvatem tonoucího, jenž se bojí, že bude zahlcen a nedořekne, vykřikl na své žáky:

„S hlediska vyššího principu mravního... vám mohu říci jenom jedno: vražda na tyranu není zločinem!“

Tou jedinou větou se zbavil všeho napětí a zmatku. V hlavě se mu rozjasnilo, s nesmírnou přesností a podrobností rozeznával každého z těch dvaceti, které vedl už od kvinty a jejichž oči teď visely na jeho ústech: dobráky, zarputilce, úskočníky, chlapce čestné a mírné vedle divochů a ulejků, tvrdohlavce, šplhouny i pomalé, těžkopádné dřiče a nemotory. Dost možná, že právě mezi nimi je ten, kdo udal Ryšánka, možná, že nějaké drobné příkoří, nedorozumění nebo nepostřehnutelná nenávist přinese nové úděsné ovoce. Leč přes to všecko: kterému z nich je možno lhát do očí? Popadla ho žízňavá potřeba, zrovna před těmito chlapci říci větu, kterou už od včera v sobě přemáhal, kterou div nevyslovil ráno ve sborovně, s kterou se musel svěřit stůj co stůj. Pomalým, tichým, uvnitř klidným hlasem řekl své třídě, vydávaje se jí docela do rukou:

„Také já... schvaluji atentát na Heydricha!“

Cítil, že bylo vyřčeno všecko. Obrátil se proto ke katedře, usedl a začal zapisovat do třídní knihy. Ale sotva se dotkl perem stránky, ozval se z lavic povědomý hluk. Vyšší princip zvedl pomalu oči ke své třídě. Dvacet septimánů stálo před ním v pozoru, se zdviženými hlavami, s očima planoucíma.

Otázky k analýze povídky:

- Kdo je hlavní hrdina (případně kdo jsou hrdinové) povídky?
- Popište děj povídky, pokuste se vystihnout hlavní téma (oč v příběhu běží).
- Popište kdy a v jakém časovém rozmezí se odehrává děj příběhu.
- Popište postavu profesora latiny. Jak je v literární předloze charakterizován? Konkrétně rozveďte, jak si hrdinu představujete, určete jeho věk, povahové rysy, fyzické rysy...
- Vysvětlíte, co znamená přezdívka „Vyšší princip“?
- +
- Jaké jiné literární dílo vztahující se k tematice 2. světové války znáte?

Film VYŠŠÍ PRINCIP

Československo 1960, 100 min., černobílý

režie: Jiří Krejčík, předloha: Jan Drda (povídka Vyšší princip), scénář: Jan Drda, Jiří Krejčík, kamera: Jaroslav Tuzar, zvuk: Jiří Pavlík, hudba: Zdeněk Liška)

hraji: František Smolík (třídní profesor Málek, klasický filolog), Jana Brejchová (studentka Jana Skálová), Ivan Mistrík (student Vlastimil Ryšánek), Jan Šmíd (student František Havelka), Alexandr Postler (student Karel Moučka), Petr Kostka (student Honza Horák), Radovan Lukavský (profesor Vondráček), Václav Lohniský (profesor Richter, němčinář), Marie Lukášová, profesorka gymnázia), Bohuš Záhorský (ředitel gymnázia), Marie Vášová (pradlena Ryšánková, Vlastimilova matka), Otomar Krejča (advokát Jan Skála, Janin otec)...

Snímek lze zhlédnout na adrese: <https://prehraj.to/hledej/vy%C5%A1%C5%A1%C3%AD%20princip>

Lze si vybrat z více kopií.

Film

- Popište děj filmu. Jak se liší od literární předlohy? Jaké časové rozmezí zobrazuje?
- O čem film pojednává? Popište konkrétně prostředí, kde se děj odehrává a srovnajte ho s prostředím literární předlohy.
- Popište, jaké vystupují ve filmu postavy? Se kterými postavami se v literární předloze setkali a se kterými ne? Charakterizujte jejich povahy? Které postavy jim byly sympatické a které nikoli?

- Popište, jaké nálady (pocity) ve vás film vyvolává? Měli jste podobné pocity již při čtení povídky Jana Drdy?
Co podle vás tyto pocity způsobilo, čím toho bylo dosaženo?
- Popište, která scéna ve filmu na vás nejvíce zapůsobila?